

.....
1945-1950 гг., обозначены основные жизненные вехи известной пловчихи. В послевоенные годы в Советском Союзе остро стала проблема создания новых форм и методов физкультурно-спортивной работы. По этому инициатива селян Берёзовки, относительно создания сельского спортивного общества нашла широкую поддержку на всех уровнях руководства государства, а спортивные достижения М. Гавриши стали примером для сельской молодёжи, катализатором процессов развития физкультурно-спортивного движения.

Ключевые слова: физкультурно-спортивное движение, массовость, Винниччина, село, плавание.

УДК 94 (477.43/.44) «1929/1930»

П. М. Кравченко

**ТЕХНОЛОГІЇ НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА НАПЕРЕДОДНІ Й НА ПОЧАТКУ
«ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ» НА ПРИКЛАДІ ПОДІЛЛЯ**

У статті досліджуються процеси, що відбувалися в сільському господарстві Поділля напередодні та на початку насильницької колективізації. На основі архівних джерел показані технології нищення заможного сільського господаря – головного виробника хліба – шляхом розпалювання «класової боротьби». Причини цього полягали, крім хлібозаготівельних планів, у цілеспрямованій політиці режиму, метою якої було винищення хліборобської еліти української нації. За висновками автора, події 1928-1929 рр. в сільському господарстві України, зокрема, Поділля, стали початком геноциду, спрямованого проти українців.

Ключові слова: колективізація, хлібозаготівля, куркуль, розкуркулення, опір, боротьба, хліб.

Події кінця 1920-х – початку 1930-х рр. продовжують привертати увагу українських і зарубіжних істориків своєю значимістю в історії нашого народу. Саме тоді, в результаті знищення куркуля «як класу», владі вдалось не тільки якісно змінити соціальну структуру села, об'єднавши більшість селян у колгоспи, але й зробити важливий «крок вперед» у справі творення радянської людини. Встановлення потрібних режимів відносин на селі – економічних, політичних, мало на меті, передусім, «перемогу соціалістичного сільського господарства».

Вітчизняна історіографія нараховує ряд праць, присвячених дослідженню методів розкуркулення селян, їхньої поведінки, настроїв тощо наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. До цієї теми звертались В. Васильєв [1], С. Кульчицький [2], В. Петренко [3], Р. Подкур [4], Н. Романець [5]. На Вінниччині першим, хто почав досліджувати поведінку селян Поділля напередодні і в роки Голодомору, політику розкуркулення, був І. Шульга [6]. З закордонних істориків варто виділити Ш. Фіцпатрік [7], яка присвятила свою працю дослідженню російського села у 1930-х рр., та Л. Віолу [8]. Остання у співавторстві з В. Васильєвим підготувала збірник документів, присвячений першій хвилі колективізації і селянському опорі в Україні та на Поділлі, зокрема [9].

Проте на сьогодні є чимало аспектів проведення розкуркулення, що потребують подальшого дослідження. Серед них – механізми формування в особі заможного селянина «образу ворога» й, безпосередньо, проведення «ліквідації куркуля як класу». Адже однією з головних цілей режиму на початку колективізації була нейтралізація селянства шляхом знищення його верхівки. Виявлення й аналіз оригінальних документів дає змогу більш об'єктивно реконструювати події в українському селі під час тих драматичних подій, розкрити технології нищення українського села на макрорівні, більш конкретно визначити наслідки політики режиму в українському селі.

Хлібозаготівельна криза 1927-1928 рр. стала приводом до застосування воєнно-комуністичних методів у сільському господарстві із метою встановлення повного контролю над життєдіяльністю громади. Заклики Сталіна про застосування надзвичайних заходів до «саботажників» хлібозаготівель активно почали втілюватись у життя вже з початку 1928 р.: у січні-лютому 1928 р. в Україні було заготовлено 70 млн. пудів хліба [2, с. 203]. Проте Сталін вирішив скористатися хлібозаготівельною кризою, щоб перетворити селян у найману робочу

силу в одержавлених колгоспах. Успішно здійснювати таку політику далі, проте, було непросто вже з тієї причини, що українське село в більшості випадків не знало настільки гострих соціально-економічних і, тим більше, політичних суперечностей, які могли призвести до відкритого виступу однієї частини селян проти іншої аж до її ліквідації. Більше того: куркуль (і Сталін це знав) мав у своєму розпорядженні у 1927/1928 лише 20% товарного хліба [2, с. 202], і зробити з нього головного ворога влади і «трудового селянства» було складно. Тому, слідуючи марксистсько-ленінській ідеології, режимові, для реалізації своїх планів необхідно було розпалити на селі «класову боротьбу», нацькувавши одну частину його жителів іншій, зробивши їх ворогами. З цією метою у 1928 р. розгортається кампанія по формуванню в громадській свідомості образу заможного господаря як куркуля – представника окремого класу і протиставлення його образу найбільшій частині сільського населення та середняків. Передусім, для цього були застосовані економічні методи, що досить швидко почали давати позитивні для режиму результати: різке підвищення податків на заможну частину сільського населення, самообкладання, контракція, що мали на меті знищити куркуля економічно, а, з іншого боку – зменшення податкового тиску на бідняків та середняків [3, с. 193-197]. Влада, таким чином, давала зрозуміти, кого вона підтримує, а селяни переконувались, що бути заможним навіть небезпечно.

Становище в селі внаслідок повернення до методів «воєнного комунізму» вже на початку 1928 р. було складним, свідченням чого були настрої його жителів, зафіксовані, передусім, співробітниками ДПУ. Характеризують ситуацію і листи того часу. Один із батьків (Тульчинський округ) у листі до сина, який служив в армії, писав, що самообкладання серед зими поставило його господарство у вкрай важке становище. «Якби це самообкладання проводили восени, одночасно з уплатою податків, – зазначав селянин, – то було б легше – не робив би одягу (не купував би, не витрачав грошей на одяг – авт.), а віддав би і позбавився цього» [10, арк. 20]. Крім того, господар мусив придбати облігації займу та заплатити пай в кооперацію, а це теж вимагало великих грошей, яких не було де взяти: хліба на продаж не залишалось та й ціни, як пише автор листа, «вбиті», а ринок закритий владою [10, арк. 20, 21].

Поза сумнівом, селяни у більшості своїй з початком проведення такої політики були розгублені, їм було важко зорієнтуватись у подіях й дати їм належну оцінку. Якщо раніше вони прислуховувались до думки авторитетних людей (а це були, як правило, заможні господарі), то тепер саме ця категорія сільського населення оголошувалась владою ворогом. З одного боку, більшість селян розуміли несправедливість такого відношення до заможників, адже надподатки їх просто розорювали. З іншого – поступки влади середнякам і, особливо, біднякам у податковій політиці призводили до того, що настрої, передусім останніх, призвели, якщо і не до відкритої підтримки дій владних структур, то до вичікувальної позиції багатьох селян (чия візьме?). Важливим для режиму наслідком такої політики була зміна свідомості на користь «класової боротьби», руйнування традиційних відносин та цінностей селянської громади, коли головним критерієм в оцінці виступала заможність, здобута працею. Тепер, зважаючи на позицію влади, стало вигідніше бути бідним.

Активно застосовувався ще один метод – агітаційно-пропагандистський. Користуючись монополією на засоби масової інформації, перш за все друковані видання, влада розгорнула активну кампанію по дискредитації куркуля як ворога влади і бідних верств сільського населення, як головного винуватця їх економічних негараздів. Слово «куркуль» швидко почало набирати яскраво негативного і навіть ворожого змісту. На Вінниччині у 1928 р., наприклад, впродовж декількох місяців відбувався судовий процес, робота якого висвітлювалась газетою Вінницького окружкому «Червоний край», над вбивцями сількора Євгена Короля з с. Головчинець Жмеринського району. Питання розглядалось на рівні окружного комітету партії, і висновки, зроблені там, були однозначними: в усьому винні класові вороги – куркулі [11, арк. 134-142 зв.]. Тема потребує окремого дослідження, хоча вивчені матеріали дають підстави стверджувати, що вбивство було здійснено на побутовому ґрунті.

Політика влади призвела в той же час і до посилення невдоволення та відкритих виступів частини селян, переважно заможних, в яких забрали весь хліб, а в багатьох випадках – все майно, аджемова йшла про їхнє існування, а інших способів захисту від відкритого пограбування державою у них не було. У серпні 1928 р., наприклад, згідно з агентурними даними, в с. Багринівцях Літинського району, де знаходилось приблизно 300 дворів, більшість селян зовсім не мали хліба, тому що під час заготівель з села вивезли 10 тис. пудів. За

.....
ініціативою декількох бідняків організувалась велика група бідноти з метою розгромити кооператив. Вони погрожували смертю членам кооперативу, заявивши одному з них: «Ми тебе поб'ємо і весь хліб з кооперативу заберемо. Ми що, з голоду повинні пухнути». У зв'язку з такими подіями обласний відділ ГПУ просив терміново надіслати необхідну кількість хліба до цього села [11, арк. 115].

Восени 1928 р. був зроблений ще один крок до масового вилучення хліба у селян: були створені районні трійки сприянню хлібозаготівлі, наділені величезними повноваженнями. Режим дедалі більше застосовував насильницькі, позаекономічні «воєнно-комуністичні» методи у відносинах з селянством.

1929 р. для селян Поділля, як України в цілому, виявився надзвичайно складним у політико-економічному та соціальному відношенні. Як відомо, у лютому була введена карткова система, що стало свідченням катастрофічної нестачі хліба та інших продуктів харчування в містах та робітничих селищах, кількість населення в яких стрімко зростала у зв'язку з початком індустріалізації. Технічна модернізація країни виявилась абсолютно невідповідною з погляду забезпечення міста продовольством. Але влада намагалася вирішувати проблему позаекономічними методами, поступово відмовляючись від ринкових відносин, посилюючи репресії проти селян – виробників хліба і поставивши мету знищити їх як самостійних господарів.

На це були направлені і рішення квітневого (1929 р.) об'єданого пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б), які спрямували діяльність низового компартійно-радянського апарату на вилучення хліба шляхом тероризування населення і знищення «куркуля». Ці та інші рішення, прийняті у 1929 р., склали систему хлібозаготівель, що проіснувала до кінця 1932 р. [2, с. 306-307].

Дуже швидко з'явилися перші результати такої політики. Навесні 1929 р. на Вінниччині описали майно 713 господарств. Улітку й восени 1929 р. по 22 округах України (з 41) було розпродано з торгів майно 22 тис. заможних і середняцьких господарств, що не змогли виконати заготівельних зобов'язань. Зросли масштаби арештів: із початку липня до 24 жовтня 1929 р. органи ДПУ заарештували в республіці 3705, із них як «куркулів і спекулянтів» — 1858 осіб [12, с. 32, 33].

Постанова ЦК ВКП(б) від 11 травня 1929 р. щодо заготівель, зміст якої був доведений до окружних партійних комітетів секретною телеграмою ЦК КП(б)У за підписом С.Косіора, підсилила репресивний характер дій місцевих партійно-радянських органів. У ній ще раз підкреслювалась обов'язковість виконання планів хлібозаготівель для конкретних сіл за допомогою спеціальних сільських комісій та відряджених на місця «відповідальних окружних партпрацівників, закріпивши їх безпосередньо до районів і сіл для керівництва роботою по хлібозаготівлях» [3, с. 214].

На місцях у 1929 р. місцевий актив і справді прикладав максимум зусиль для виконання планів. Робити це було надзвичайно складно, зважаючи на опір селян, про що свідчили інформаційно-оперативні звіти окружних відділів міліції та ДПУ.

У листі начальника Вінницького окружного ДПУ Корнеєва на ім'я голови Вінницького окружного партії (серпень 1929 р.) вказувалось на загострення «класової боротьби» на селі, збільшення кількості терористичних актів та активізації «контрреволюційних елементів», у зв'язку з чим ставилось питання про виділення коштів на утримання в кожному районі Вінницької округи дільничного уповноваженого ДПУ [13, арк. 76].

Ситуація на селі і справді була для влади загрозливою. Різко зросла соціальна напруга. За 1929 р. тільки у 13-ти районах Вінницької округи було зареєстровано 40 «терористичних актів» [13, арк. 114-117], здійснених шляхом підпалів майна активістів села, загрози їхньому життю і навіть убивств. Наприклад, у травні був убитий голова КНС с. Супрунів Літинського району, у листопаді вбили активного учасника хлібозаготівель, робітника Корделівського цукрового заводу Юрчика. Селяни, в яких відібрали законні методи боротьби за свої права, з відчаєм вдавались до крайніх засобів. Найпоширенішими формами боротьби, як свідчать документи, були підпали [13, арк. 115-117].

У ряді випадків фіксувався опір селян представникам влади під час спроб насильного вилучення хліба. На нашу думку, такий спосіб відстоювання своєї власності був найбільш розповсюдженим, хоч у звітах каральних і фіскальних органів вони фіксувались украй рідко. Такі дані майже не попадали до звітів ГПУ та міліції. Пов'язано це було, на наш погляд, з тим, що в більшості випадків вилучення хліба у невиконавців хлібних зобов'язань здійснювали

Наукові записки

місцеві, сільські активісти – голова сільської ради, голова комітету незаможних селян і члени хлібозаготівельних комісій. Як правило, вилучення «хлібних лишків» чи опис майна з причини невиконання планів хлібозаготівель здійснювались у присутності представника районного комітету партії чи виконавчого комітету, іноді міліціонера. З цієї причини багато подій, що мали місце у той час, не були зафіксовані на районному та окружному рівнях. Проте на рівні сільрад частина документів збереглась, і, дякуючи їм, можна спробувати реконструювати процес розгортання «класової боротьби» і нищення заможних господарств у 1929 р.

Показовими у цьому відношенні розкуркулення у с. Лемешівці Махнівського району Бердичівської округи (з 1932 р. – у складі Вінницької області). У квітні 1929 р. стало зрозуміло, що частина господарств з тих чи інших причин не виконує хлібозаготівельних планів, і місцеві чиновники вирішили застосувати репресивні методи проти «злісних нездатчиків». До цього підштовхував і райком партії. 10 квітня 1929 р. Махнівський районний партійний комітет розіслав розпорядження всім партосередкам, в якому констатувалось катастрофічне становище по хлібозаготівлях (15% виконання) в ряді сіл, у тому числі в с. Лемешівці, і ставилась вимога, керуючись директивою РКП від 6 квітня, виконати завдання обов'язково [14, арк. 1].

27 травня комісія в складі голови Лемешівської сільради А.Обрєвка, голови комітету незаможних селян М.Данилюка, голови споживчого товариства М.Мосьонза та члена сільради І.Поліщука «завітала» до Л. Корнійчука у зв'язку з тим, що той відмовився здати встановлені загальними зборами «лишки хліба» у кількості 20 пудів. В акті, складеному після візиту, зазначено, що, коли комісія прийшла до гр. Корнійчука, той «почав кричати, що його бандіти прийшли грабити та заявив, що він має право на своєму господарстві розрубати сапою голову». Активісти не зважили на погрози й при обшуку господарства знайшла 70 пудів різного зерна. У документі зазначено, що Л.Корнійчук вже був засуджений за зрив хлібозаготівлі в лютому-березні місяці, а тому пропонувалось знову притягнути його до відповідальності. Показово, що в акті перераховується власність господаря: хата, клуня, хлів, двоє коней, корова, 1 кабан, 5.65 гектарів землі, і, що теж важливо, комісія звинуватила його у підтримці «куркулів в бік того, щоб вони не здавали» [15, арк. 3, 3 зв.]. Невідомо, що було далі зі «злісним нездатчиком», хоча можна з упевненістю сказати, що запланований хліб у нього забрали, якщо він його мав, або ж описали і забрали майно. Навряд чи місцеві активісти могли забути той шалений опір, який він чинив весною 1929 р. Та і події, що відбувались далі у селі з іншими селянами, підтверджують такий висновок.

Найпоширенішим методом боротьби з невиконавцями хлібоздачі було, як свідчать архівні документи, вилучення у них майна на суму, що мала покрити вартість зерна у п'ятикратному розмірі. Яке саме майно відбиралось? Мабуть, що це вирішувала комісія, виходячи з якихось своїх міркувань, досить часто, на наше переконання, дуже прагматичних.

У тому ж селі 31 травня 1929 р. комісія з хлібозаготівель у присутності члена районного виконавчого комітету Логунова, здійснила опис майна сім'ї Бялобрицьких Алозія, Амброзія і Терезії з причини невиконання хлібозаготівельних зобов'язань в 120 пудів. «Знайшли» й описали мотор, оцінений у 500 крб. і молотарку – 200 крб., що складало разом 700 руб. Оскільки комісія не змогла забрати конфісковані речі, господарі зобов'язувались охороняти мотор та молотарку [15, арк. 6].

Тим часом каральні органи влади конкретизували дії влади на місцях. 16 травня 1929 р. вийшла таємна директива Наркомату юстиції УСРР № 810, адресована окружним прокурорам та суддям, що націлювала їх на безумовне виконання хлібозаготівельних планів шляхом застосування репресивних заходів [16, арк. 115]. А чергова директива Мінюсту № 814 від 1 червня 1929 р. конкретизувала деякі незрозумілі на місцях положення, що містились у 12-ти пунктах директиви від 16 травня. У ній заслуговує на увагу пункт, в якому говорилося, що при арешті майна «внаслідок невиявлення збіжжя» ... «можна накладати арешт на харч, ... залишаючи лише з розрахунку харчування на 1 1/2 місяці...» [16, арк. 148]. Це був, на наше переконання, перший крок до повного вилучення продуктів харчування в українських селян, що станеться невдовзі і призведе до Голодомору.

4 червня 1929 р. на засіданні хлібозаготівельної комісії знову розглядалось питання сім'ї Бялобрицьких. Було констатовано, що вони продовжують відмовлятися від виконання доведених до них планів хлібозаготівель, а тому майно необхідно продати на торгах, щоб грішми погасити борг. Крім того, комісія вирішила вилучити хліб у тих селян, що зобов'язувались виконати хлібозаготівельні завдання до визначеного терміну, та не зробили

.....
цього [15, арк. 8]. З наявних документів неможливо встановити, чи справді названі селяни не мали хліба, чи навмисне не хотіли здавати його державі. Звісно, що, з точки зору здорового глузду, кожний селянин мав повне право розпоряджатись своїм майном, у тому числі і зерном. Та режим вважав, що таке право межувало зі злочином, а то й було ним.

Боротьба продовжувалась. 15 червня 1929 р. на черговому засіданні комісія ще раз розглядала питання хлібоздачі Бялобрицькими. Було прийнято рішення про конфіскацію у них майна, що мало компенсувати ціну 100 пудів хліба у п'ятикратному розмірі. У протоколі засідання наводиться список конфіскованих речей, та його не вистачало, щоб покрити суму, тому було вирішено «добрати» нестачу іншими речами [15, арк. 7, 7 зв.].

16 червня мав відбутись продаж конфіскованого у Бялобрицьких майна на «прилюдних торгах» (так сказано в написаних від руки оголошеннях), та з якихось причин вони були відкладені, тому була призначена нова дата – 3 липня [15, арк. 7, 19]. Продавались: буфет, 2 залізних ліжка, два столи, дзеркало, 3 крісла, ковдра, шафа для одягу [15, арк. 54]. Цілком очевидно, що після такої «хлібоздачі» господарство, що вважалось заможним, тепер переходило до категорії бідняцьких, хоча, на біду розкуркулених, вони самі залишались ворогами режиму і надалі.

А ось опис майна іншого «злісного нездатчика» – Бялобрицької Бронки: буфет, залізне і дерев'яне ліжка, два столи, дзеркало, три крісла, одержна шафа, комод, ковдра, бочка, сівник, барилочко, каток, дошки, свиня, корова, виїзні коні, сані, клуня, січкаря, скриня, бутлі, праска, самовар, грамофон. Навпроти кожної речі, призначеної на продаж, написано прізвище того, хто її мав купити і за яку ціну. Покупцями були як окремі селяни, так і товариства, що запрошувались на торги [15, арк. 19, 73, 74, 79]. Господарство та оселя, таким чином, руйнувались ущент. Такою була мета влади.

Ймовірно, що про продаж майна активісти могли домовлялись між собою, і воно попадало в «потрібні руки». Отже, в частини односельців у розоренні сусідів був звичайний, прагматичний інтерес, який заохочували вожді Компартії. Розпалюючи «класову боротьбу», вони формували нові цінності в житті суспільства, які асоціювались, звісно, з радянськими, соціалістичними. Наприклад, стало зрозуміло, що реальна влада й авторитет на селі тепер залежать не від праці й добробуту, а від належності до нової партійно-радянської номенклатури. Не дивно, що до активістів, які в тій чи іншій мірі вірили в нові ідеали, приєднувались і представники кримінального світу, небезпідставно розраховуючи поживитися за рахунок «куркулів» [17, с. 47].

Меркантилізм простежувався і в інших випадках: на розкуркуленні та конфіскації майна могли заробити окремі односельці навіть шляхом доставки речей до сільської ради. Розписка від 6 липня 1929 р., наприклад, свідчить, що М.Чумак отримав 4 крб. за доставку до сільської ради дерева, вилученого в Бялобрицьких за невиконання хлібозаготівель [15, арк. 27]. Того ж дня отримав 4 карб. інший житель села, Ф.Поліщук «за доставку матеріалу від гр. Бялобрицьких...». 10 липня за перевіз дерева від тих же Бялобрицьких отримав 1 крб. громадянин Мазур. Гроші в усіх випадках видавав голова комісії з хлібозаготівель. А 6 жовтня Митрофан Яшук отримав 1 крб. від голови сільської ради за випуск стінгазети про Бялобрицьку Бронку, майно якої теж було продане [15, арк. 28, 30, 45].

Плани хлібозаготівель, незважаючи на масову реквізицію хліба, не виконувались, а курс на нищення заможних господарств з часом тільки посилювався. 18 вересня 1929 р. Махнівський райком партії видав директиву, згідно з якою 35-40% річної хлібоздачі треба було покласти на 7-8% заможних господарств. У разі невиконання ними завдань застосовувались міри покарання, в тому числі і продаж майна [14, арк. 14 зв.]. Отже, восени 1929 р. розкуркулювання продовжувалось, а його жертвами стали ще декілька господарств с.Лемешівки. 25 вересня головою комісії по хлібозаготівлі с.Лемешівки у присутності уповноваженого Махнівського РВК та двох членів комісії був складений акт про те, що «загальними зборами та комісією було нараховано на гр. Коржіневського Едуарда хлібних лишків в сумі 350 руб., який має здати свої лишки до 25 вересня». Так як він «зовсім відмовився здати свої лишки хліба, то комісія ухвалила піти в двір і описати майно у громадянина Коржіневського», що й було зроблено. А майно було таке: кінна молотарка, оцінена в 100 крб., січкаря – 25 крб., кінь – 50 крб., клуня – 100 крб., хлів – 50 крб. Разом – 325 крб. Описане майно вилучалось і призначались торги на 28 вересня [15, арк. 16].

Наукові записки

3 жовтня 1929 р. в селі, очевидно, відбулись збори за участі представників районної влади і силових структур. По-іншому пояснити текст документу, цитованого нижче, важко.

«Підписка. Року 1929, 3 жовтня. Ми, нижче підписані гр. с. Лемешівки дали цю підписку комісії по хлібозаготівлі в тім, що нам було нагадування оповістками в 3 рази увести свій хліб сроком до 1 жовтня 1929 року і на яку ми вже порушили постанову заг. зборів, як злосніхлібоздатчики, а тому ми зобов'язуємось увести свій хліб повністю у 24 часа, себто 4 жовтня 1929 р., на що і дали цю підписку комісії по хлібозаготівлі. В чім і підписались». А далі йдуть дуже красномовні підписи, вірніше – їх відсутність. Двоє з присутніх нездатчиків поставили хрестики, один розписався, а навпроти інших 12-ти прізвищ написано: «відмовився» [15, арк. 42].

Селяни ще сподівались, очевидно, що влада пом'якшить свою політику щодо хлібозаготівель і дасть можливість залишити хоча б мінімальну кількість зерна до наступного врожаю. Та, швидше за все, в них і справді зовсім не було так званих «хлібних лишків». Проте надії були марними.

Судячи з усього, події 3 жовтня стали причиною посилення репресивних заходів по вилученню «хлібних лишків» у тих, хто «відмовився», а коли їх не було, то і майна сільських трударів, про що свідчать документи. 10 жовтня 1929 р. у присутності уповноваженого Махнівського РВК А.Л.Гуменюка і двох членів сільської ради був проведений опис майна громадянина с. Лемешівка І.Ф. Рибак «за несплату сільгосподатку та страховки на 1929/30 рік». На продаж виставлялись: кінь, корова, віз, жито – 3 пуди, овес – 1 пуд, ячмінь – 2 пуди, клуня, хата, поросля, вітряк, плуг [15, арк. 71].

На 10 жовтня на продаж було виставлене майно Т.С. Данилюка, та з причини відсутності покупців торги були перенесені на 11 жовтня. Очевидно, що й у новопризначений день організувати продаж майна не вдалось, тому що з'явилось оголошення про проведення торгів 13 жовтня [15, арк. 63].

Що ж мали продавати? У переліку конфіскованих речей присутні: клуня – 100 крб., хлів – 60 крб., віз, січкаря – 10 крб., чухральня – 5 крб., околотів 6 кіп – 3 крб., пшениця, овес, гречка, ячмінь, сіно... Всього мало бути продано майна на суму 260 крб. Бажаючі купити мали внести завдаток у розмірі 10% вартості майна. Продавалися також віз, двоє коней, корова, вівці, упряж [15, арк. 57, 63, 65]. У власника, отже, забиравось найнеобхідніше майно, вижити без якого було проблематично. В кожному документі присутній підпис представника районної виконавчої влади – уповноваженого по хлібозаготівлях. Таким чином, районна влада уважно стежила й контролювала процеси, що відбувались у селі і, в значній мірі, під її тиском відбувались ці події.

Нищення господарств продовжувалось. 29 жовтня уповноваженим Махнівського РВК по хлібозаготівлі був складений акт про те, що житель с. Лемешівки О.Я. Поліщук «не хотів здати своїх лишків і почав агітувати проти хлібозаготівлі, а також і проти позики індустріалізації, і до комісії кричав». У кінці документа тією ж рукою написано: «Зміст цього акту мені оголошено, в чім і підписуюсь», а далі, іншою рукою, очевидно, Поліщука О., – «Від підпису відмовляюсь» [15, арк. 15]. Невідомо, як надалі склалась доля цього селянина, та, мабуть, не кращим чином.

Конфіскаційна політика продовжувалась і на початку 1930 р. 4 лютого 1930 р., наприклад, на торгах продавалась хата Ф. Чайковського, який «не вніс членських внесків по засипці гамазею СТЗ». Хата, «б на 8, під бляхою», була продана за 62 рублі 50 коп. Гроші були передані Лемешівському сільськогосподарському товариству, якому селянин заборгував 12 пудів зерна [15, арк. 76,78].

Документи свідчать, що інколи торги не відбувались, «позаяк не прибули покупці», і тоді майно відправлялось до району [15, арк. 67]. Залишається відкритим питання про причини неявки покупців. На наш погляд, однією з причин міг бути авторитет серед односельчан господаря майна, і тому ніхто не наважувався чи не хотів за безцінь купувати його речі.

Документи, що збереглись, засвідчують: схожі події та процеси відбувались повсюдно в Україні. Злочинна політика влади знищувала індивідуальне господарство українського селянина. Після конфіскацій відновити своє благополуччя було практично неможливо, адже сім'ї втрачали майно, зароблене важкою працею впродовж багатьох років, втрачали реманент, без якого успішно працювати на землі було неможливо, позбавлялись навіть даху над головою. Партійно-радянські працівники виконували плани хлібозаготівель та винищували

«експлуататорів-куркулів», втілюючи в життя «генеральну лінію» Компартії на створення колгоспів. За переконанням керманічів СРСР, саме вони мали забезпечити країну практично безкоштовним хлібом. Крім того, вирішувалося ще одне надзвичайно важливе для керівництва країни завдання – знищувався «розсадник націоналізму» – українське село.

Отже, з метою реалізації своїх цілей більшовицький режим наприкінці 1920-х рр. приступив до нищення індивідуального господарства селян та створення колгоспів, що мало гарантувати владі повний контроль над виробництвом та розподілом сільськогосподарської продукції. Розпочата у 1928 р. широкомасштабна «ліквідація куркуля як класу», здійснювана шляхом розпалювання «класової боротьби» на селі, принесла результати у вигляді зникнення головного виробника хліба – заможного господаря шляхом його розорення вже у 1929 р. Це був початок кінця українського села і перетворення його у радянський колгосп. На наш погляд, саме тоді розпочалося планомірне свідоме нищення більшовицьким режимом української нації, – економічне, соціальне, культурно-освітнє тощо, – що з повною підставою можна вважати геноцидом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєв В. Діяльність органів ДПУ УСРР та настрої населення доби «великого перелому» й початку суцільної колективізації (1928-1931 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2012. – № 1. – С.25-45; Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця: Логос, 1997. – 536 с.
2. Кульчицький Станіслав. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 2. – Київ: Темпора, 2013. 628 с.
3. Петренко В. Більшовицька влада та українське селянство у 20-30 рр. ХХ ст.: причини, технології, наслідки Голодомору-геноциду (за матеріалами Поділля). – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. – 320 с.
4. Подкур Р.Ю. Інформаційно-аналітична робота як один з напрямків діяльності спецслужб в 20–30-х роках // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 342–356.
5. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939): монографія / Наталя Радомирівна Романець. – Кривий Ріг: Вид. Р.А.Козлов, 2014. – 456 с.
6. Шульга І. Гірка правда. Нариси з історії подільського селянства 1920-1932 років. – Вінниця: ВАТ «Вінницяоблдрукарня», 1997. – 152 с.
7. Фицпатрик Ш. Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня. /Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 422 с.
8. Виола Л. Крестьянский бунт в эпоху Сталина. Коллективизация и культура крестьянского сопротивления. /Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2010. – 367 с.
9. Валерій Васильєв, Лінн Віола. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 р.р.). – Вінниця: «ЛОГОС», 1997. – 536 с.
10. Держархів Вінницької області, ф. П-33, оп. 1, спр. 706. – 87 арк.
11. Держархів Вінницької області, ф. П-29, оп. 1, спр. 373. – 226 арк.
12. Васильєв В. Діяльність органів ДПУ УСРР та настрої населення доби «великого перелому» й початку суцільної колективізації (1928-1931 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2012. – № 1. С. 25-45.
13. Держархів Вінницької області, ф. П-29, оп. 1, спр. 466. – 133 арк.
14. Держархів Вінницької області, ф. П-550, оп. 1, спр. 43. – 30 арк.
15. Держархів Вінницької області, ф. Р-2161, оп. 1, спр. 103. – 84 арк.
16. Держархів Вінницької області, ф. Р-1020, оп. 2, спр. 20. – 294 арк.
17. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917-1933. – /Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 96 с.

Kravchenko P. M. Technologies of the Ukrainian village destruction before and at the beginning of "great change" (on the example of Podillya region).

The article investigates the processes that took place in agriculture of Podillya before and at the beginning of forced collectivization. The author uses archival sources to reveal technologies of destruction of a wealthy farmer – the main manufacturer of bread – through fomenting of «class conflict». The reasons of these processes lie in the grain purchase plans but mostly in purposeful policy of the regime whose aim was the decimation of grain-growing elite of Ukrainian nation. Author concludes that the events of 1928-1929 in Ukrainian agriculture, especially Podillya, mark the beginning of genocide directed against the Ukrainians.

Keywords: collectivization, grain purchases, kulak, dispossession, resistance, struggle, bread.

Кравченко П.Н. Технологии истребления украинской деревни накануне и в начале «Великого перелома» на примере Подолья

В статье исследуются процессы, которые происходили в сельском хозяйстве Подолья накануне и в начале насильственной коллективизации. На базе архивных документов показаны технологии уничтожения состоятельного сельского хозяина – главного производителя хлеба – путем разжигания «классовой борьбы». Причины этого были, кроме хлебозаготовительных планов, в целенаправленной политике режима, целью которой было уничтожение хлебопашеской элиты украинской нации. Согласно выводам автора, события 1928-1929 гг. в сельском хозяйстве Украины, в частности Подолья, стали началом геноцида, направленного противу краинцев.

Ключевые слова: коллективизация, хлебозаготовки, кулак, раскулачивание, сопротивление, борьба, хлеб.